

УДК 159.9:364

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.20>

К. П. Гавриловська

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирський державний університет імені Івана Франка

О. Й. Литвак

студентка магістратури
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТАМИ ХЕЛПЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті висвітлено результати емпіричного дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів хелперських спеціальностей (психологів і соціальних працівників). Емпіричне дослідження проведено методом анкетування. Виявлено, що досить велике значення для вибору хелперської спеціальності мають внутрішні чинники, зумовлені плином життя особистості, родинними сценаріями та внутрішніми рефлексіями. Проте впливають на професійний вибір і зовнішні чинники (випадок чи матеріальні обставини). Досить потужною в майбутніх хелперів є мотивація служіння. Ми можемо говорити про реалізацію в хелперстві певної місії чи сценарію, які настільки глибоко приховані в несвідомому, що людина їх просто не помічає. Так, виявилось, що надавати допомогу людям для студентів хелперських спеціальностей – то радше обов'язок, ніж результат вільного вибору. Ситуації неможливості надати допомогу людині, що її потребує, зумовлюють докори сумління. Більшість досліджуваних визнає, що надання допомоги іншим дає їм можливість пишатися своїм вчинком. Це може свідчити про те, що вибір хелперської спеціальності часто зумовлений потребою в самостверженні. Має місце переживання позитивних емоцій у процесі надання допомоги іншим людям. Процес надання допомоги є досить ресурсною діяльністю: виникають позитивні переживання, зростає самооцінка й почуття власної значущості. Іноді ця «ресурсність» для студентів хелперських спеціальностей є більш цінною, ніж матеріальна винагорода. Саме цим можна пояснити те, що значна частка представників хелперських професій згодна працювати за мінімальну заробітну платню. Досліджувані сумніваються в тому, що обраний напрям навчання забезпечить їм конкурентну позицію на ринку праці. Немає впевненості, що в суспільстві є запит на роботу хелпера і, що більш суттєво, така робота може бути гідно оцінена. Попри це, майбутні хелпери мріють, щоби їхня майбутня робота принесла і гроші, і задоволення, і можливість для особистісного зростання.

Ключові слова: професійне самовизначення, мотиваційна сфера особистості, мотиви вибору професії, мотивація служіння, хелперські спеціальності.

Постановка проблеми. У вітчизняній психологічній літературі все частіше вживається поняття «хелперські спеціальності». До цієї групи фахівців зараховують психологів, педагогів, лікарів, соціальних працівників та ін. Таку назву ці професії отримати від англ. слова «help», що означає «допомога» або «допомогати». Одним із професійних завдань представників цих професій є надання допомоги іншим людям, родинам, спільнотам. Специфікою хелперських професій є постійна робота з людьми, що перебувають у кризових ситуаціях і потребують термінової допомоги. Якщо молоді люди обирають навчання на хелперських спеціальностях не самостійно або не обдуманно, це може призвести до швидкого розчарування в обраній професії. Низька заробітна плата, постійне емоційне та психічне навантаження спеціаліста зумовлюють високий ризик професійного вигорання. «Вигорілий» працівник може

нашкодити не лише собі, а й тим, із ким взаємодіє в процесі професійної діяльності.

Саме тому мотивація професійного вибору фахівців хелперських спеціальностей має стати особливим предметом дослідження. На нашу думку, розуміння справжніх мотивів вибору професії може бути цінним для суб'єктів навчального процесу, оскільки дасть змогу організувати підготовку так, щоб вона відповідала потребам та очікуванням суспільства щодо представників хелперських професій, з одного боку, і студентів – з іншого.

Основи дослідження феномена мотивації професійного вибору закладено Є.О. Клімовим. Він уважав, що професійне самовизначення – це тривалий, складний процес, що є невіддільним від розвитку особистості загалом [1]. На думку Л.Б. Шнейдер, професійне самовизначення – це тривалий процес внутрішнього, суб'єктивного плану, що змістовно складається з пошуку люди-

ною «своєї» професії й «себе в професії», визначення власних професійних позицій і перспектив їх досягнення, набуття готовності до самостійного життя [2].

Дослідження проблематики мотиваційної сфери студентської молоді викликає значний інтерес науковців. Дослідники О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко встановили позитивний зв'язок мотиваційних орієнтацій з успішністю суб'єктів навчання [3]. Т.С. Філатова зауважила, що отриманню високої кваліфікації значно сприяє особисте, «пристрасне» ставлення до майбутньої роботи, орієнтація передусім на професійні, корпоративні, а не суто матеріальні цінності, що пов'язані з діяльністю в цій сфері. Важливими факторами професійного зростання психологів є мотиви вибору професії. Основними мотивами абітурієнтів-психологів є бажання допомагати людям, потреба в саморозвитку, інтерес до психології як до нової галузі знань, прагнення отримати престижну професію «психолога-практика» (психотерапевта, консультанта) [4]. Ф.М. Подшивайлов виявив, що для студентів-психологів найбільше емоційне задоволення приносить спілкування, допомога людям і комфорт, а найменше – боротьба, краса та пізнання. На нашу думку, ця частина мотиваційної сфери студентів може бути ресурсною для їхньої подальшої успішної професіоналізації. Дослідник описав мотиваційну сферу особистості як ядро (центр) простору особистості, у якому перетинаються всі осі координат (особистісні властивості), що визначають характер мотиваційних процесів. Мотиваційна сфера визначає спрямованість, забезпечує стійкість, стабільність і цілісність особистості за рахунок регуляції спонукальних сил будь-якої активності людини [5].

Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема професійного самовизначення студен-

тів хелперських спеціальностей досі є актуальною. Саме цим і зумовлено необхідність дослідження.

Мета статті – визначення особливостей мотиваційної сфери студентів хелперських спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження проведено протягом лютого-квітня 2019 року. Участь у дослідженні взяло 70 осіб. Усі вони є студентами ЖДУ імені Івана Франка та навчаються за спеціальностями «Психологія» або «Соціальна робота». Вибірка збалансована за віком, статтю, місцем постійного проживання.

Дослідження здійснено за допомогою анкетування. Авторський опитувальник (автори: Оксана Литвак і проф. Марта Чеховська-Белуга (Університет Марії Складовської-Кюрі в Любліні, Польща)) складається з двох частин. Перша частина «Мотивація вибору професії» містить 11 питань. Проаналізуємо відповіді на них почергово.

1. Що мало визначальний вплив на Ваше рішення обрати цей напрям навчання?

Графічне зображення розподілу відповідей ми можемо бачити на рис. 1.

Отже, найчастіше під час відповіді на це запитання досліджувані вказують такі варіанти: «професійні можливості», «випадок», «безкоштовне навчання або фінансово доступне». Це може свідчити про те, що значна кількість актуальних студентів зробила свій вибір майбутньої професії під впливом випадкових обставин або з матеріальних причин. У категорії «інше» названо, зокрема, такі варіанти: «особисті проблеми», «поклик душі», «допомога людям, дітям», «відчуття покликання в цій сфері», «хімічна залежність». Тобто досить велике значення у виборі хелперської спеціальності мають особисті мотиви абітурієнтів, які досить складно передбачити, оскільки вони зумовлені плином життя і внутрішніми рефлексіями.

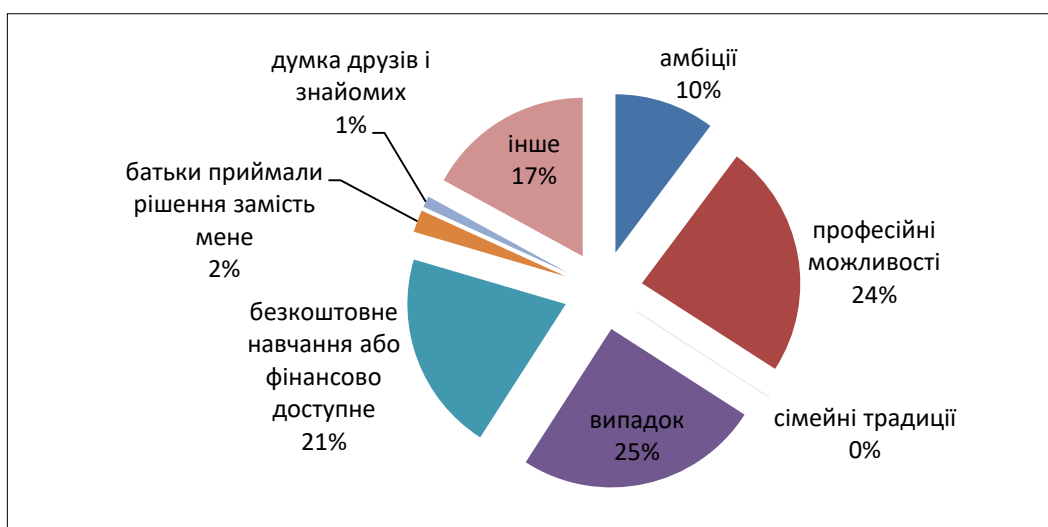

Рис. 1. Відповіді на запитання «Що мало визначальний вплив на Ваше рішення обрати цей напрям навчання?»

2. Як би Ви в цей момент охарактеризували рівень власної мотивації до навчання?

Більшість (58%) опитаних оцінює свій рівень мотивації до навчання як «середній», 24% – як «високий», 17% – як «низький».

3. Чи Ви хотіли б у майбутньому працювати за спеціальністю, яку Ви зараз вивчаєте?

81% досліджуваних обрали відповідь «так».

4. Які вміння, на Вашу думку, є найважливішими для виконання Ваших професійних обов'язків?

Найчастіше під час відповіді на це запитання досліджувані вказують такі варіанти: «вміння використовувати наукові знання на практиці» (28%), «вміння приймати рішення для швидкого кризового соціального втручання» (18%), «соціальні» (20%) та «організаторські» (15%) уміння. Це може свідчити про те, що студенти в початковому процесі найбільше схильні цінувати ті заняття, що допомагають розвивати практичні вміння й навички успішної взаємодії з людьми.

5. Що Ви очікуєте від навчання?

Під час відповіді на це запитання 50% опитаних обрали варіант «під час навчання познайомлюся із цікавими людьми й налагоджу з ними контакти», 15% сподіваються, що «під час навчання будуть цікаво проводити вільний час». Решта відповідей стосуються професійних очікувань, майбутньої реалізації в професійній сфері.

6. Чого Ви очікуєте від навчального закладу?

Графічне зображення розподілу відповідей ми можемо бачити на рис. 2.

Отже, найчастіше під час відповіді на це запитання досліджувані вказують такі варіанти, що стосуються отримання актуальних і ґрунтовних знань, які дають змогу самореалізуватися в рамках обраної професії.

7. Які навчальні предмети, на Вашу думку, обов'язково повинні бути в навчальному плані?

Найчастіше досліджувані називають базові психологічні дисципліни (31%), а також ті курси, що мають практичне спрямування (тренінгові роботи, надання психологічної допомоги, різноманітні практики).

8. Чи вважаєте Ви, що обраний напрям навчання забезпечить Вам конкурентну позицію на ринку праці?

Розподіл відповідей на це запитання такий: практично половина опитаних (49%) сумнівається, що обраний напрям навчання забезпечить їм конкурентну позицію на ринку праці, або ж відверто не вірить у свою конкурентоспроможність.

9. Чи навчання в університеті має вплив на зростання Вашої зацікавленості в професійному саморозвитку?

Найчастіше під час відповіді на це запитання досліджувані вказують варіант «так» (76%). Це може свідчити про те, що навчання в університеті на хелперських спеціальностях дійсно мотивує студентів до саморозвитку.

10. Яку професію Ви б хотіли виконувати в майбутньому?

Лише 39% опитаних прагнуть у майбутньому працювати за своєю спеціальністю. Це може бути пов'язано з тим, що студенти не вірять у свою конкурентоспроможність на ринку праці (про що свідчать і відповіді на питання № 8); не мають упевненості в тому, що в суспільстві є запит на роботу хелпера і, що більш суттєво, така робота може бути гідно оцінена.

11. Якими є Ваші очікування щодо роботи?

Найчастіше під час відповіді на це запитання досліджувані вказують такі варіанти: відповідає

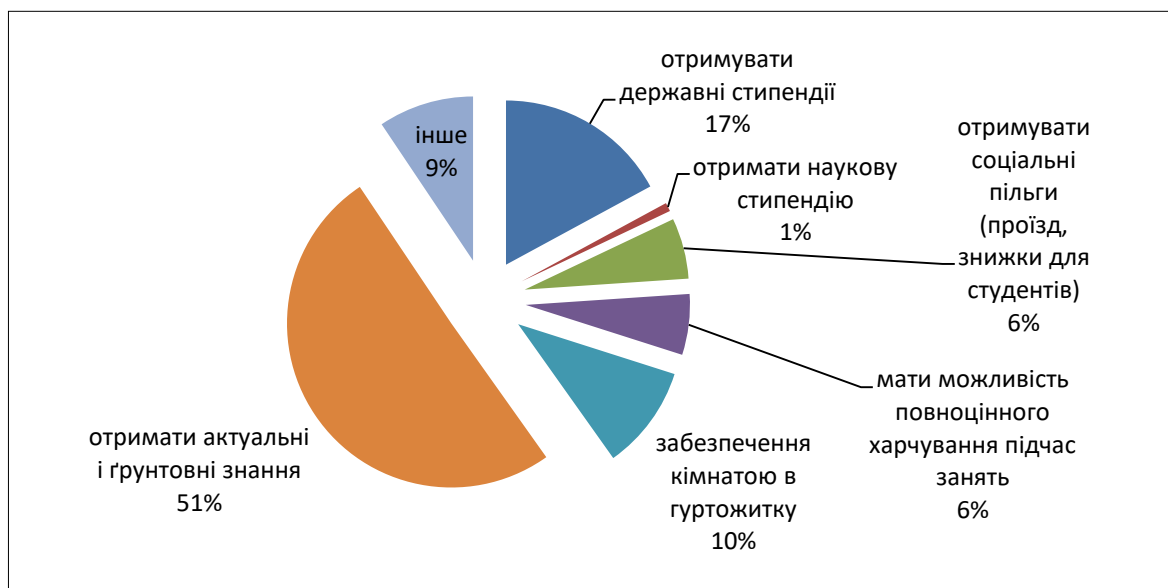

Рис. 2. Відповіді на запитання «Чого ви очікуєте від навчального закладу?»

тому, що хотів/ла б робити в житті (23%), дає можливість самореалізуватися (22%), високооплачувана (21%). Отже, більшість майбутніх хелперів мріє про те, щоб їхня майбутня робота приносила і гроші, і задоволення, і можливість для особистісного зростання.

Друга частина авторського опитувальника «Мотиви вибору хелперської (помагаючої) професії» містить 11 питань. Проаналізуємо результати.

1. Коли Ви комуś допомагаєте, то сподіваєтеся, що ...

Більшість досліджуваних (47%) визнає, що допомога іншим дає їм можливість пишатися своїм вчинком. Це може свідчити про те, що вибір хелперської спеціальності зумовлений потребою в самоствердженні. Майже половина досліджуваних під час відповіді на це запитання обрала варіант «інше». У категорії «інше» названо різні варіанти. Якісний аналіз дав нам можливість виділити такі категорії: «щастя для інших» (27%), «виконання місії» (22%), «випадок» (22%), «сценарій» (13%), «самоствердження» (8%), «очікування вдячності» (5%), «задоволення» (3%). Аналіз висловів дає нам більш яскраве уявлення про те, на що ж, власне, орієнтується людина, надаючи допомогу. Зокрема, ми можемо говорити про реалізацію в хелперстві певної місії чи сценарію, які настільки глибоко приховані в несвідомому, що людина їх просто не помічає.

2. Які позитивні емоції Ви відчуваєте, коли допомагаєте іншим?

Майбутні хелпери в процесі надання допомоги іншим відчувають такі позитивні емоції, як «радість», «доброта», «доброзичливість», «задоволення», «впевненість». Саме ці емоції отримали найбільшу кількість виборів.

3. Які негативні емоції Ви відчуваєте, коли допомагаєте іншим?

Досліджувані в процесі надання допомоги іншим відчувають такі негативні емоції, як «тривога», «напруження», «неспокій», «роздратування».

Ураховуючи кількість різноманітних емоцій, аналізувати кожну з них окрему було б недоцільно. Проте ми можемо порівняти частку позитивних і негативних емоцій, які переживають студенти хелперських спеціальностей у процесі надання допомоги.

Більшість досліджуваних (67%) переживає позитивні емоції в процесі надання допомоги іншим людям. Ми можемо припустити, що для хелперів сам процес надання допомоги є досить ресурсною діяльністю: виникають позитивні переживання, зростає самооцінка та почуття власної значущості. Іноді ця «ресурсність» для людини є більш цінною, ніж матеріальна винагорода. Саме цим можна пояснити те, що значна частка представників хелперських професій згодна працювати за мінімальну заробітну платню.

4. Якщо Ви не допомагаєте в ситуації, коли хтось потребує допомоги, то ...

У ситуації, коли майбутні хелпери не можуть допомогти тому, хто очікує допомоги, вони відчувають докори сумління (37%) і намагаються все ж допомогти, навіть попри ризик понести власні втрати (27%). Лише 4% опитаних не відчувають нічого особливого. Тобто надавати допомогу для студентів хелперських спеціальностей – то радше обов'язок, ніж результат вільного вибору. Чому так відбувається? Чому студенти допомагають іншим, навіть якщо це шкодить їхнім інтересам? На нашу думку, відповідь на питання криється в глибинних індивідуальних особистих переконаннях студентів. Власне, ці глибинні переконання можуть бути перспективою подальших досліджень.

5. Який ефект допомоги для Вас важливий?

Більшість досліджуваних (76%) найбільш важливим ефектом допомоги вважає той, що відповідає очікуванням людини, яка потребує допомоги. Це є яскравим свідченням наявності альтруїстичних тенденцій, хоча ми не можемо виключати вплив мотивації соціальної бажаності під час відповіді на це запитання.

6. Чи завжди допомагаєте, якщо хтось потребує допомоги?

На це запитання 75% досліджуваних відповідають «частіше так».

7. На що зважаєте або що берете до уваги, коли надаєте допомогу?

На «вид, ступінь або силу страждань, що переживає особа, яка потребує допомоги» зважає 55% опитаних, на «своє ставлення до цієї особи» зважає 25%, «щось на зразок внутрішнього примусу» відчуває 5%. У категорії «інше» названо такі варіанти: «на свої можливості допомогти», «на свої відчуття щодо цієї людини та ситуації», «ні на що не зважаю, завжди допомагаю людям, які б стосунки в нас не були». Внутрішній чи зовнішній примус під час надання допомоги досліджувані заперечують.

8. Кому допомагаєте найбільш охоче?

52% респондентів стверджує, що в процесі надання допомоги для них не мають значення стосунки з тією особою, що допомоги потребує. Решта студентів більш охоче допомагає своїм близьким і знайомим (45%), аніж чужим людям (3%).

9. Ви обрали хелперську (допомагаючу) професію, бо ...

28% досліджуваних пояснюють вибір хелперської професії тим, що надання допомоги є наслідком власного бажання, яке виникло через страждання жертви якоїсь кризової ситуації. Частина студентів (17%) визнають, що отримують радість, допомагаючи іншим. Також респонденти зазначають, що, обираючи професію, вони хочуть розвивати власні компетенції, позбутися проблем у своєму житті, відчувають потребу служити іншим.

У категорії «інше» названо такі варіанти, які пояснюють вибір хелперської професії випадком.

10. Допомогаєте іншим, бо вважаєте, що це необхідна умова життя в суспільстві?

Ствердно відповіли 79% досліджуваних.

11. На Вашу думку, робота за хелперською (допомагаючою) спеціальністю дає змогу мати наступні переваги?

Розподіл відповідей на це запитання представлено на рис. 3.

Серед переваг, які надає робота за хелперською спеціальністю, максимум відповідей «безсумнівно, так» отримала перевага «розвиток умінь». Тобто сама по собі робота хелпером, на думку досліджуваних, сприяє зростанню професіоналізму. Власне, ця перевага є властивою для більшості професій. Варіанти «швидше так» характеризують такі переваги, як «стабільність», «гарні умови праці», «приємна атмосфера», «внутрішнє відчуття виконаного обов'язку». Досліджувані заперечують наявність для хелперів такої переваги, як «низький рівень стресу». Немає чітко вираженої оцінки таких переваг, як «незалежність», «фінансові вигоди», «визнання й похвала».

Отже, майбутні працівники хелперських спеціальностей упевнені, що їхня професія дає можливість розвивати відповідні вміння, надає відчуття виконаного обов'язку. Робота, радше за все, характеризується стабільністю, приємною атмосферою та гарними умовами праці. Майбутні хелпери впевнені в тому, що матимуть високий рівень стресу під час виконання своїх професійних обов'язків. Проте сумніваються, що матимуть як винагороду незалежність, фінансові вигоди й суспільне визнання. Це може свідчити про те, що основні мотиви вибору хелперської професії є суто

внутрішніми, студенти не орієнтуються на зовнішні стимули. Проте ми не можемо ігнорувати припущення про деяку інфантильність досліджуваних, тенденцію ігнорувати об'єктивну реальність.

Висновки. Досить велике значення для вибору хелперської спеціальності мають як внутрішні особисті причини, зумовлені плином життя і внутрішніми рефлексіями, так і зовнішні (випадок чи матеріальні обставини).

У мотиваційній сфері студентів, які навчаються за хелперськими спеціальностями, дуже сильною є мотивація «служіння». Більшість досліджуваних визнає, що допомога іншим дає їм можливість пишатися своїм вчинком. Це може свідчити про те, що вибір хелперської спеціальності зумовлений потребою в самоствердженні. Ми припускаємо реалізацію в хелперстві певної місії чи сценарію, які настільки глибоко приховані в несвідомому, що людина їх просто не помічає. Так, надавати допомогу для студентів хелперських спеціальностей – то радше обов'язок, ніж результат вільного вибору.

Має місце переживання позитивних емоцій у процесі надання допомоги іншим людям. Процес надання допомоги є досить ресурсною діяльністю: виникають позитивні переживання, зростає самооцінка й почуття власної значущості. Іноді ця «ресурсність» для людини є більш цінною, ніж матеріальна винагорода. Саме цим можна пояснити те, що значна частка представників хелперських професій згодна працювати за мінімальну заробітну платню.

Досліджувані сумніваються в тому, що обраний напрям навчання забезпечить їм конкурентну позицію на ринку праці. Не мають упевненості в тому, що в суспільстві є запит на роботу хелпера

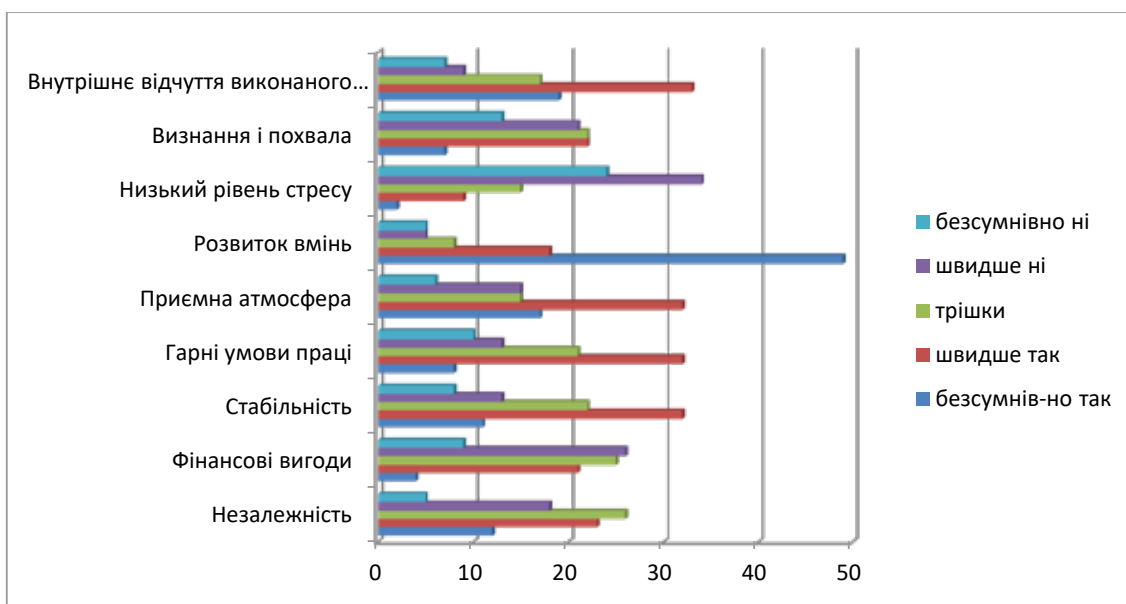

Рис. 3. Відповіді на запитання «На Вашу думку, робота за хелперською (допомагаючою) спеціальністю дає змогу мати наступні переваги?»

і, що більш суттєво, така робота може бути гідно оцінена. Попри це, майбутні хелпери мріють про те, щоби їхня майбутня робота приносила і гроші, і задоволення, і можливість для особистісного зростання.

Перспективи подальшої роботи в цьому напрямі ми вбачаємо у створенні спеціальних тренінгових програм для підготовки майбутніх хелперів.

Література:

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 512 с.
2. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность : монография. Москва : МОС У 2001. 272 с.
3. Кочарян О.С., Фролова Е.В., Павленко В.М. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навчальний посібник. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін.-т», 2011. 40 с.
4. Філатова Т.С. Психологічні особливості розвитку мотиваційної сфери майбутніх психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Вип. 2 (3). С. 111–115.
5. Подшивайлов Ф.М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2015. 20 с.

Havrylovsk K. P., Lytvak O. Y. Students` motives for choosing helper specialties

The article gives the results of an empirical study of the characteristics of the motivational sphere of students of helper specialties (psychologists and social workers). An empirical study was conducted by using the questionnaire method. It has been revealed that the internal factors caused by the course of a person's life, family relation scenarios, and internal reflection, are of great importance in choosing a helper specialty. However, external factors (some incident or financial circumstances) influence professional choice as well. Motivation for service seems rather powerful. We can talk about the implementation of a certain mission or scenario that are so deeply hidden in the unconscious, that a person is not aware of them, while providing assistance. It turned out that for students of helper specialties helping people is rather an obligation than a result of free choice. The situation of being unable to provide assistance to a person in need causes guilty conscience. Most respondents state that helping others makes them proud of their actions. This may indicate that the choice of a helper specialty is often due to the need for self-affirmation. There is an experience of positive emotions in the process of helping other people. The process of providing assistance is quite a resourceful activity: it leads to arising of positive emotions, improving person`s self-esteem and increasing a feeling of self-worth. Sometimes this "resourcefulness" for students of helper specialties is more valuable than financial reward. This can explain the fact that a significant part of the representatives of the helper specialties agree to work for a minimum wage. Respondents doubt that the chosen field of study will provide them with a competitive position in the labor market. There is no certainty that there is a request for helper work in society, and, which is more, whether such work can be appreciated. Despite this, future helpers dream that their future work would bring them money, pleasure, and opportunity for personal growth.

Key words: professional self-determination, motivational sphere of personality, motives for choosing a profession, motivation for service, helper specialties.